

СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

УДК 379.8(477)(09)+050

Віта Кириченко

ПРОБЛЕМА ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ НА СТОРІНКАХ ЧАСОПISУ «ДЗВІНОК»

Глобалізація – це один із найважливіших і суперечливих факторів сучасної цивілізації. Вона відкриває нові можливості для розвитку, пов'язані з поширенням інформації, знань, нових технологій, дозволяє ефективніше використовувати економічні ресурси. Однак, цей процес має багато негативу, і в першу чергу це стосується суспільного і духовного розвитку суспільства. Подолання проблем глобалізації, підняття рівня духовної культури не окремої особи, а суспільства загалом – одне із основних завдань, що стоять перед освітою сьогодні.

Серед значної кількості журналів, що пропонує сучасна індустрія масової інформації, дуже мало таких, які б допомагали школі та батькам у вихованні та навчанні дітей та молоді. Захоплення телевізором, комп'ютером, сучасними технологіями призвело до знецінення друкованого слова. Сьогодні молодь отримує «ідеали» з молодіжних серіалів на кшталт «Молодіжки», «Країни У», «Общаги», «Універса», в яких морально деградовані істоти зациклені на сексі та пияцтві. Обов'язковими елементами «взірцевого» життя є будинок, автомобіль, побутова та комп'ютерна надсучасна техніка та двоє (американська норма) дітей. Останні необхідні як додаток до батьківського статусу, що підкреслює словесна формула «Час завести дітей» (а чому не кицьку, пацюка, папугу?). За таких умов українським освітянам стане в нагоді досвід минулих років, зокрема матеріалів, видрукованих на сторінках часопису «Дзвінок».

Мета нашої статті – розглянути, як на сторінках часопису «Дзвінок» (1903 р.) пропонувалося організувати та урізноманітнити дитяче дозвілля.

На початку ХХ ст. до проблем виховання дітей та молоді за допомогою друкованого слова зверталися О. Верходуб, Д. Пісочипнець, В. Поточний, С. Русова, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін.

Упродовж 1890–1914 рр. у Львові двічі на місяць виходив друком журнал «Дзвінок» з підзаголовком «Ілюстроване письмо для науки і забави руским дітям і молодежи». Його редакторами в різні роки були А. Аліськевич, В. Білецький, І. Гаврилук, К. Гриневичева, І. Крип'якевич, Д. Лукіянович, К. Малицька, К. Паньківський, М. Пачовський, В. Шухевич та ін. У «Запросинах до передплати» журналу редакція ставила за мету розвивати «дух молоді нашої не тільки шкільної, але й у тієї, що з різних причин приневолена без науки дождати лучшої долі».

Чверть століття «Дзвінок» був центром творення української дитячої літератури; він сприяв розумовому, моральному та естетичному розвитку своїх читачів, збагачуючи їх знаннями про минуле й сучасне власного та інших народів, прищеплюючи їм патріотичні почуття й любов до рідного слова.

З метою виявлення найпопулярніших та пропагованих форм дозвілля дітей нами проаналізовано випуски журналу упродовж 1903 року. Ми з'ясували, що автори найчастіше згадують наступні форми дозвілля: читання, новорічні ігри, розв'язання шарад, ребусів, розгадування різного виду загадок, створення дитячих читацьких гуртків, постановка п'єс. Редактори журналу активно пропагували читання, як одну із найкращих форм дитячого дозвілля, яка також вирішувала різноманітні проблеми виховання та навчання.

У листі до Нових передплатниць в Золочеві Редакція писала: «Стрібуйте засновати у себе діточий кружок і устроїти вечорниці, як се зробили діти в Бучачи» [3, с. 136].

У редакційному зверненні до дітей, видрукуваному у Ч. 9 від 5 травня 1903 р., писалося: «Все-ж краще віддати гріш на книжку, чим на яку дурницю, або ласощі. А закуплені книжки держіть в пошановку і складайте старанно, а згодом збере ся з них ціла бібліотека, з котрої і другі зможуть користати, котра віки перестоїть на потіху і науку будучих поколінь. Бо зятяйте собі: добра книжка се справдішній друг чоловіка!» [4, с. 152].

Ось що писалося у номері, який вийшов друком 20 листопада 1903 р.: «А чиє що красного, як у такий час, коли на дворі виє хуртовина, сидіти у теплій хаті та перечитувати собі гарну книжечку з ще гарнішими образками? А ось і Святий Миколай і Різдво за плечима. А чи не рай се, відіграти у ті свята з товаришами та товаришками який-будь сценічний кусничок? І тобі самому радість й тому, що приглядаєть ся» [6, с. 360].

Традиційно у часописі велися рубрики, спрямовані на розумовий розвиток юних читачів: «Задачі, ребуси, шаради», «Сміховинки», «Забави». Завдання, що друкувалися у рубриках, мали на меті наповнення дитячого дозвілля корисними для їхнього розуму забавками, а також ідеями для рукомесництва. Наприклад, як зробити Змія-Вертія, вітрячок, карусель або писанки на Великдень та інше. За вірні відповіді діти винагороджувалися книжками, щоб залучити якомога більше дітей до читання.

Значна увага приділялася мовній освіті дітей. Так, оповідаючи про життя та діяння Петра Могили, неодноразово підкреслювалася важливість оволодіння рідною мовою, виховання патріотичних почуттів у дітей: «Ідеалом Могили був такий Русин, котрий зберігаючи свій обряд і свою мову, міг би просвітою рівнати ся з другими народами», а також говорилося про те, що українці – народ освічений, що саме вони понесли

«світло науки в Москву, і саме на основі культури Руси-України двигли ся темні доси Москалі до самостійної просвіти» [10, с. 34–35]. Важливість освіти на основі національних ідеалів, народної педагогіки та навчання рідною мовою підкреслювалася в інших публікаціях про видатних українців. Зокрема про Ісидора Воробкевича, Івана Котляревського, Миколу Лисенка, Корнила Устияновича, Маркіяна Шашкевича, Тараса Шевченка.

У науково-популярних публікаціях часопису увага приділялася питанням історії, літературознавства, етнографії, географії, природничих наук тощо: «Йордан» (Ч. 3. – 5 лютого 1903. – с. 43–44), Дніпро (Ч. 5. – 5 марта 1903. – с. 78–79), «Як святкують різні народи новий рік» (Ч. 2., 20 січня 1903. – с. 18–20), «Чим і на чім люди в старині писали?» (Ч. 6. – 20 марта 1903. – с. 100–102), «З минушности Новгороду» (Ч. 8. – 20 цвітня 1903. – с. 122–125; Ч. 9. – 5 мая 1903. – с. 142–141;), «Щепкін» (Ч. 5. – 5 марта 1903. – с. 72–76). «Живі діаманти» (Ч. 15–16. – 20 серпня 1903. – с. 245–246), «Як вибирають папу?» (Ч. 15–16. – 20 серпня 1903. – с. 258–260), «Уступ з подорожи на північ» (Ч. 17–18. – 20 вересня 1903. – с. 289–292), «Діти у Китайців» (Ч. 17–18. – 20 вересня 1903. – с. 292–294), «Недоля дітей у поганські часи» (Ч. 1, 5 січня 1903, с. 1), «Пси з гори св. Бернарда» (Ч. 1, 5 січня 1903, с. 10–11). «Проява чувств у риб» (Ч. 1, 5 січня 1903, с. 11–12), «Історія куска хліба» (друкувалася упродовж року).

У «Дзвінку» також публікувалися твори І. Воробковича, У. Кравченко, В. Лебедової, Б. Лепкого, Є. Мандичевського, Є. Селянського, Л. Толстого, К. Устияновича, І. Франка, Лесі Українки, Т. Шевченка, Е. Ярошинського. Крім того друкувалися п'єси для дітей К. Малицької та К. Гриневичевої, за якими радили підготувати вистави або вечорниці під час зимових канікул.

Крім того, журнал знайомив дитячу аудиторію з найкращими зразками світової літератури і фольклору – народними казками інших країн («Казка про Бабу Ягу» (російська), «Казка про рицаря з бочівкою», «Малий Льольюсь і Малий Бур» (французькі), «Казка про дикого чоловіка» (німецька), «Пані Гіт» (тирольська), байками Езопа).

Розглянемо детальніше виховний потенціал матеріалу, що розміщувався в журналі.

Оповідання на моральну тематику можна поділити на такі підрозділи:

- 1) виховання поваги до старших,
- 2) виховання поваги до батьків,
- 3) виховання поваги до людей труда,
- 4) безкорислива допомога людям,
- 5) виховання скромності.

В оповіданні «Мала іскра» Євгенія Ярошинська розповідає про недоліки виховання бабусяю онука. Авторка розпочинає розмову з

підкреслення ролі бабусі у дитячому вихованні: «Звичайно суть бабки великим добром для свої внуків, бо довге жите робить мудрішим, а з сивим волосям стає чоловік завсїгди багато ліпшим ніж тогди, коли ще повний сили і здоровля. Тому суть бабки дуже добрими виховательками своїх внуків» [15, с. 248]. У вуста вчителя вкладено основні вимоги до виховання балуваного хлопчика: «Не давайте Ількови так багато волі, старайтеся згасити тоту малу іскру зла в нїм, щоби она не розгорїла та не спалила усего доброго, яке в нїм є» [15, с. 248].

Непослух хлопця, його неповага до старших, до бабусі та її праці призвели до трагічного результату – старенька залишилася без даху над головою, а хлопець згорів, разом із хатою.

У ще в одному оповіданні цієї ж авторки – «Страх» йдеться про хлопчика, який втратив батька. Туга дитини, його побоювання майбутнього, а головне любов до батька описано надзвичайно живо і не може залишити читача байдужим: «Боже мій! При тїм столї, де він лежить тепер, сидїли ми нераз оба вечером. Він гладив мою голову, схилену над книжкою. Відтак сїдав поруч мене і оповїдав менї рїжні байки, пестив і наказував бути добрим та чесним. Боже! Якї чудовї були тї вечери. Коли ми оба так розмовляли зі собою! Який добрий був мій батько! І сего вже нїколи, нїколи не буде! – На спомин минувшости я знов заляв ся сльозами» [17, с. 6–7].

Оповідання «Невдячий син» навпаки засуджує молодого чоловіка, який досягнувши успіхів – дослужився до офіцера та зрікся свого батька-селянина.

Повазі і любові до матері вчить оповідання «Утомлений читач». В оповіданні наведено приклад того, як раніше традиційно зверталися до матері: «Мамцю, дорога моя мамцю, як я зтужив ся за вами» [18, с. 337].

Взаємна любов матері і сина за Божою допомогою здійснили чудо – жінка незабаром одужала.

Релігійна тематика, релігійне виховання.

Подяці Господу за все вчить байка «Сніг»: «В сьвітї, котрий Господь сотворив, нема нічого поганого, лиш треба розумїти усяку річ і дивити ся на все розумно...» [16, с. 26–27].

В оповіданні «Що урадили сьмїлівські діти на Новий рік? (Картка з дневника Тараска)» дітей вчать молитися не лише за себе, а й за інших: «Не знаю, про що другі діти молили ся – а я просив Бога о здоровлє для мами і татка і бабунї і для всіх дутий – і просив, щоби гарна санна була на новий рік, і щоби менї дістала ся нагорода за розв'язанє загадки в «Дзвінку»» [14, с. 18–20].

Релігійній тематиці присвячено вірші В. Лебедової «Легенда про раст», «Сьвята земля», «Село» Б. Лепкого, «Христос воскрес!» невідомого автора. Поезія «Вчи ся!» Е. Мендичевського виховує моральні чесноти, любов до матері. Про традиційне та патріотичне виховання в українських родинах йдеться у вірші «Наука» Є. Мандичевського:

<i>Іде дитина</i>	<i>Веде у церков,</i>
<i>Мала, маленька</i>	<i>Складає руки.</i>
<i>Веде за руку,</i>	<i>І проводжає</i>
<i>Як ангел, ненька.</i>	<i>Молитви звуки.</i>
<i>Веде і учить:</i>	<i>Веде і каже:</i>
<i>Як в світі жити,</i>	<i>Моя дитино!</i>
<i>З ким приставати,</i>	<i>Над все любити</i>
<i>Кого любити.</i>	<i>Будеш Вкраїну!</i>

Дитяче дозвілля. В оповіданні «Що урадили сьмілівські діти на Новий рік? (Картка з дневника Тараска)» міститься цікавий етнографічний матеріал, який стосується дитячих забав узимку: «З церкви повертали ми всі разом домів – ще й гостий запросили по дорозі. Так гарно було йти цілою громадою по скрипучому снігу – ми передом, старші за нами. Тільки та Оля пищала весь час. Бояла ся впасти на леду, Стефко гей-би нарочком зводив єї се на кивакі місця. Се вже не було чесно з єго сторони!

Дома ще стало веселійше: гості лишили ся у нас на вечери зустрічати новий рік, а ми забрали ся до другої кімнати і почали бавити в новорічну ворожбу. Кождий писав на вузенькім папери якесь своє бажанє, засвітив свічечку (з тих, хто лишили ся нам з Різдва) – відтак Віра вдаряла дванадцять разів по цимбалках, а ми владали папірці в полонінь. Кому згорів три рази цілий папірець, заки она продзвонила – тому сповнить ся в сїм році єго бажанє. Сьміху було не трохи, бо майже нікому не спалила ся ціла карточка» [14, с. 23].

У вірші «З Новим роком», яким Редакція вітала юних читачів, також згадуються дитячі зимові забави:

В зимі снігу, щоби горбками
Спускатись добре гренджолками.
Леду як шибя, де-б стрілою
Літали лижви над водою [2, с. 17].

Патріотичне виховання. Вірш «Марш руских дітий» (автор К. М.) має яскраво виражене патріотичне спрямування, при чому слово «руські» не означає росіян:

<i>Гей там дїтворя руска йде,</i>	<i>А на прапорі тім скала.</i>
<i>Гей на передї стяг несе,</i>	<i>А під прапором видно льва</i>
<i>А краска стягу жовтий цвіт</i>	<i>І клич, що грімко в бій зове:</i>
<i>На синім поли як блакит.</i>	<i>За Русь-Вкраїну – хто живе!</i>

[7, с. 247]

На виховання національної гордості та історичної пам'яті спрямовано вірш «Все на думці треба мати»:

*Все на думці треба мати,
Що хвилинка споминати
Предків наших муки-чини.
Кождий з них терпів чимало,
Та боров ся витривало.
Жив і вмер для України [1, с. 252].*

Варто відзначити досить високий рівень національної свідомості юних дописувачів часопису, інакше б у зверненні до Славка Ч... в Клепарові не писалося б: «Дуже подоба ся нам твій «політичний погляд» на проводирів України і єї битий шлях. Твоя правда: проводир повинен бути не лиш порядний – як кажеш – чоловік, але і лицарського духа, щоби в потребі вмів і грудь під багнети наставити. Але битий шлях най веде нас не іно до слави. Тої вже сияє на могилах – але і до щастя – не даром-же співаємо в нашім імні: «Ми поляжем, щоб волю і щасте і честь, рідний краю, здобути тобі» [5, с. 184].

Не менше уваги в матеріалах, що друкувалися в часописі, приділялося трудовому вихованню.

У віршах «Ти сам!», «Для ляльки» (автори невідомі) йдеться про красу людини, яка багато і наполегливо працює.

В оповіданні «Спомин (пам'яті мого сердечного, незабутнього Таточка)» йдеться про трудове виховання у родині професора, який вважав, що дітей до праці слід привчати змалку: «Най приучують ся працювати – праця не кривдить» [12, с. 338–340].

Таке виховання схвалювали й селяни: «Гуцули ідуть та так говорять один до другого: «Га, а диви, який професор угідний – не лиш сам працює, але й діти заставляє до роботи. А міг би і сам не робити – не такий дуже бідний тай не скупий, мож у него зазичитись і без лихви, і бідного кожного обдарує. Годний пан» [12, с. 339].

Споконвічне ставлення українців до праці на землі, а також повага до тих, хто любить труд землероба:

*Бо доля тому лиш сприяє,
Хто трудом долю здобуває,
А той лиш щастя цвіт зірве,
Хто з вірою вперед іде! [2, с. 17].*

У байці «Михальчик Пальчик» визначається щастя людей таким чином: «щастя лежить не в богацтві, а в тім, щоби бути з себе вдоволеним», а це можливо тільки в праці та маючи дітей [9, с. 351].

Великий виховний потенціал мають оповідання, в яких говориться про працю не заради себе, а в ім'я загального добра («пси з гори св. Бернарда» (Ч. 1. – 5 січня 1903. – с. 10–11), «Цвіт щастя» (Ч. 22. 20 листопада 1903. – с. 348–350)).

Головний герой оповідання Л. Гринюка «Цвіт щастя» вбачав своє власне щастя у важкій праці заради інших: «Поглянув в очи людям, що за ним поступали, тоді побачив в них блискучі сльози, а в тих сльозах лежав укритий дорогоцінний цвіт його щастя» [13, с. 350].

Герої оповідання «пси з гори св. Бернарда» – монахи, «поставили собі гарну ціль приймати заблуканих подорожних, ратувати замерзлих по дорогах Отсі то благородні мужі з любови до ближнього відрекли ся усіх приємностей житя, усіх вигід, а жертвували себе на услуги нещасних серед дикої околиці, де ані деревина, ані цвіток не веселить ока. З нараженем власного житя несуть поміч путникам, а їх помічниками в тих геройських трудах суть величезні пси..., які ревно помагають черцям в їх благороднім ділі» [пси з гори св. Бернарда» (Ч. 1. – 5 січня 1903. – с. 10)]. Власне, це був прообраз сучасних рятувальних служб у горах. Тільки сучасні рятувальники отримують заробітну платню, а монахи це робили безкоштовно, виключно заради спасіння людського життя.

Такі поетичні та прозові твори, в яких описано найкращі людські якості, діяння в ім'я ближнього, а не заради слави несуть в собі великий виховний потенціал, спрямовуючи бажання дітей наслідувати головних героїв та присвятити своє життя рідному народові та Вітчизні.

Отже, на початку ХХ століття питання дитячого дозвілля було актуальним, про що свідчить часопис «Дзвінок» від 1903 р. Важливо зауважити, що поняття дозвілля осмислювалося сто років тому інакше, ніж у нашому сьогоденні. Педагоги звертали увагу у першу чергу на моральне і трудове виховання, прагнули наповнити дитячий час цікавою роботою, щоб не залишалось часу на байдикування. Як писав Я. Коменський: «Краще, щоб вони завжди були чимось зайняті, або серйозною справою, або розвагою, тільки б не байдикували», оскільки неробство призводить дітей до прагнення «робити дурне або розумового отупіння» [8, с. 233]. Вважаємо, що сьогодні, як ніколи ми маємо використовувати досвід минулого, оскільки в сучасній Україні моральна і духовна деградація молоді сягнула критичної точки. Допомогти у цьому може правильна організація дозвілля, робота з молодими людьми педагогів та батьків, наповнення часу відпочинку суспільною, інтелектуальною та прикладною діяльністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Все на думці треба мати // Дзвінок. – Ч. 15–16. – Львів. – 20 серпня 1903. – С. 252.
 2. Дзвінок. – Ч. 2. – 1903, 20 січня. – С. 17.
-

3. Дзвінок. – Ч. 8. – 1903. 20 цвітня. – С. 136.
4. Дзвінок. – Ч. 9. – 1903, 5 мая. – С. 152.
5. Дзвінок. – Ч. 11. – 1903, 5 червня. – С. 184.
6. Дзвінок. – Ч. 22. – 1903, 20 листопада. – С. 360.
7. К. М. Марш руских дітей / К. М // Дзвінок. – Ч. 15–16. – Львів. – 20 серпня 1903. – С. 247.
8. Коменский Я. А. Великая дидактика / Ян Амос Коменский. – Государственное Учебно-педагогическое издательство Наркомпроса РСФСР, 1939. – Т. 1. – 320 с.
9. Михальчик Пальчик (Байка). Переповіда Зонця Радецька // Дзвінок. – Ч. 22. – 20 листопада 1903. – С. 351–353.
10. Петро Могила і київська колегія // Дзвінок. – Ч. 3. – 5 лютого 1903. – С. 34–35.
11. Пси з гори св. Бернарда // Дзвінок. – Ч. 1. – 5 січня 1903. – С. 10–11.
12. Спомин. Памяти мого сердечного, незабутнього Таточка // Дзвінок. – Ч. 21. – 5 листопада 1903. – С. 338–340.
13. Цвіт щастя // Дзвінок. – Ч. 22. – 20 листопада 1903. – С. 348–350.
14. Що урадили сьмілівські діти на Новий рік? (Картка з дневника Тараска). – Ч. 2. – 20 січня 1903. – С. 18–20.
15. Ярошинська Е. Мала іскра / Евгения Ярошинська // Дзвінок. – Ч. 15–16. – 20 серпня 1903. – Р. XIV. – С. 248–249.
16. Ярошинська Е. Сніг / Евгения Ярошинська // Дзвінок. – Ч. – С. 26–27.
17. Ярошинська Е. Страх / Евгения Ярошинська // Дзвінок. – Ч. – С. 6–7.
18. Ярошинська Е. Утомлений читач / Евгения Ярошинська // Дзвінок. – Ч. – С. 336–338.